

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 7 листопада 2014 р. № 1689–VII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1689-18>.
4. Про прокуратуру: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1697–VII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page>.
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076–VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>.
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402–VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page7>.
7. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038–XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>.
8. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 р. № 3460–VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3460-17>.
9. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207–VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1207-18/paran2#n2>.
10. Допит Януковича 28 листопада 2016 р.: відеозапис із веб-сайту YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=SL7vSJouzI>.

КРАВЧУК П. Ю.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики
(Європейський університет)

УДК 343.98

ОГЛЯД ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ДІЙ, ЩО ДЕОРГАНІЗУЮТЬ РОБОТУ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

У статті вирішуються питання проведення огляду місця події під час розслідування дій, що дезорганізують роботу установи виконання покарань. Узагальнені криміналістичні рекомендації щодо чинників, які впливають на результативність огляду, забезпечення охорони місця події, використання техніко-криміналістичних засобів, вилучення слідів злочинної діяльності, залучення спеціалістів, фіксування результатів огляду.

Ключові слова: слідчий огляд, огляд місця події, тактика огляду, розслідування в установі виконання покарань, злочини, вчинені засудженими, дезорганізація роботи установи виконання покарань.

В статье решаются вопросы проведения осмотра места происшествия во время расследования действий, дезорганизирующих работу учреждения исполнения наказаний. Обобщены криминалистические рекомендации относительно факторов, влияющих на результативность осмотра, обеспечения охраны места происшествия, использования технико-криминалистических средств, изъятия следов преступной деятельности, привлечения специалистов, фиксирования результатов осмотра.

Ключевые слова: следственный осмотр, осмотр места происшествия, тактика осмотра, расследование в учреждении исполнения наказаний, преступления, совершенные осужденными, дезорганизация работы учреждения исполнения наказаний.

The article solves the issues of conducting an inspection of the scene of an incident during the investigation of actions that disorganize the work of the penal enforcement agency. Generalized forensic recommendations on: factors that affect the effectiveness of the inspection, ensure the protection of the scene, use of technical and forensic tools, seizure of traces of criminal activity, attracting specialists, recording the results of the examination.

Key words: *investigative inspection, inspection of scene, inspection tactics, investigation in institution of execution of punishments, crimes committed by convicts, disorganization of work of penal enforcement agency.*

Вступ. Стаття 392 Кримінального кодексу (далі – КК) України передбачає кримінальну відповідальність за дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань. До таких дій віднесено тероризування в установах виконання покарань засуджених або напад на адміністрацію, а також утворення із цією метою організованої групи або активна участь у такій групі, вчинені особами, які відбувають покарання у виді позбавлення волі чи у виді обмеження волі.

Сутність тероризування засуджених полягає в застосуванні до них психічного насильства, наприклад, у вигляді погроз, або ж фізичного насильства, шляхом нанесення побоїв, мордування, катування, спричинення тілесних ушкоджень, щоб примусити засудженого відмовитися від сумлінного ставлення до праці, додержання правил режиму та внутрішнього розпорядку, або з метою підкорення його своїми незаконними вимогами, щоб змусити виконувати замість себе ті обов'язки, які були покладені на винного, а також вчинення таких дій із помсти за виконання вимог режиму, зміцнення дисципліни та порядку в установі виконання покарань або глум та знущання над засудженими з метою їх залякування та перешкоджання виконанню (відбуванню) покарання.

Напад на адміністрацію полягає у вчиненні насильницької дії (незаконне позбавлення особи волі, заволодіння зброєю, завдання побоїв, застосування мордувань, катувань, тілесних ушкоджень), а також у погрозі застосування насильства (зокрема, погроза вбивством) щодо представників адміністрації у зв'язку з їхньою законною службовою діяльністю.

Організація організованої злочинної групи – це сукупність дій, спрямованих на створення (формування, заснування) стійкого злочинного об'єднання із засуджених із метою тероризування засуджених чи нападу на адміністрацію. Зазвичай такі дії передбачають: підшукування співучасників, об'єднання їхніх зусиль, детальний розподіл між ними обов'язків, забезпечення взаємозв'язку між їхніми діями, складання плану, визначення способів його реалізації [1, с. 1056–1057].

Такі протиправні дії порушують нормальну діяльність установ виконання покарань, перешкоджають досягненню цілей покарання, а також посягають на особисту безпеку та здоров'я як представників адміністрації таких установ, так і засуджених.

Дослідження питань розслідування злочинів, вчинених засудженими в установах виконання покарань, набуло розвитку в наукових доробках провідних вітчизняних і закордонних учених, зокрема: А.П. Геля, Л.Г. Горшеніна, О.М. Джузи, М.І. Кулагіна, А.М. Лантуха, А.Я. Маркова, С.І. Медведєва, М.А. Петуховського, В.А. Сас, З.Д. Смітєнко, В.Б. Шабанова, Н.Г. Шурухнова та ін. Однак питання огляду під час розслідування дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, розглядалися згаданими авторами фрагментарно, відповідно до чинного в Союзі Радянських Соціалістичних Республік законодавства, або законодавства країн ближнього зарубіжжя. Криміналістичні рекомендації щодо тактики такого огляду недостатньо систематизовані.

Постановка завдання. Метою статті є узагальнення криміналістичних рекомендацій щодо проведення огляду під час розслідування дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, з урахуванням чинного законодавства та сучасного стану розвитку засобів криміналістичної тактики і техніки.

Результати дослідження. Огляд під час розслідування дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, здійснюється з дотриманням загальних тактичних прийомів із метою вивчення і фіксації обстановки, де відбулася розслідувана подія, виявлення слідів злочинної діяльності й інших речових доказів, встановлення можливих свідків і мотивів протиправних дій. Під час розслідування таких злочинів варто враховувати особливості, які зумовлені та детерміновані низкою чинників.

Позитивні чинники полегшують роботу слідчого, створюючи передумови для вчасного, повного й об'єктивного розслідування дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань. До таких чинників можна віднести: а) обмеженість кола осіб, яких можна запідозрити в злочинній діяльності у визначеному місці та в певний спосіб, адже це зазвичай засуджені однієї бригади, мешканці одного приміщення чи працівники однієї зміни на одному об'єкті, чи ті, хто раніше вчиняв схожі злочини; б) можливість швидкого отримання інформації про злочинну діяльність, адже нагляд за засудженими здійснюється постійно адміністрацією установи; в) можливість швидкого отримання відомостей, які характеризують особу, що скоїла злочин, адже засуджені зазвичай не мають можливості втекти за межі території, що охороняється; г) наявна можливість широкого й ефективного використання розшукових, режимних і адміністративних заходів у розкритті і розслідуванні злочинів, скоєних засудженими в установі виконання покарань; г) можливість більш ефективно використовувати організаційну і технічну допомогу адміністрації установи та засуджених, які позитивно зарекомендували себе.

До чинників, які негативно впливають на роботу слідчого під час розслідування дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, можемо віднести: а) поінформованість більшості засуджених щодо процесуального порядку розслідування злочинів, реалізації тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) дій; б) продуманість, а інколи й підвищена небезпечність способів вчинення кримінальних правопорушень, які засуджені зазвичай намагаються обрати з огляду на обстановку, що складається в установі виконання покарань на момент вчинення протиправних дій; в) особливості психіки засуджених, яка змінюється під впливом фізичної ізоляції й умов позбавлення волі, що іноді призводить до підвищеної активності, а інколи супроводжується пасивністю та бездіяльністю, що, у свою чергу, може вплинути на можливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій із засудженими; г) активна або пасивна протидія розслідуванню з боку засуджених, яка зазвичай зумовлена стійкою антисуспільною настановою, що може проявлятися в знищенні слідів злочинної діяльності, спрямуванні слідства хибних шляхом, фальсифікації предметів та документів, які можуть мати доказове значення, небажанні сприяти слідству з тих чи інших причин.

До змішаних чинників, що як позитивно, так і негативно впливають на проведення слідчих (розшукових) дій, варто віднести: а) обмеженість території установи, в якій зазвичай учиняються протиправні дії (житлова або виробнича зона, маршрут конвоювання засуджених, контрагентський об'єкт тощо), з іншого боку, цей чинник ускладнює збереження слідів злочинної діяльності і початкову обстановку на місці події загалом через високу концентрацію засуджених на незначній за обсягом території; б) наявність, зазвичай, очевидців злочинної діяльності, зумовлена значною концентрацією засуджених на незначній території, що сприяє спостереженню факту вчинення протиправної події, а з іншого боку, цей чинник може перешкоджати розслідуванню, адже засуджені можуть досить швидко знищити сліди протиправної діяльності, змінити обстановку на місці події, поінформувати злочинця про дії працівників установи виконання покарань та слідчого тощо.

Враховання й аналіз вищезазначених умов у кожній конкретній ситуації проведення огляду під час розслідування дій, що дезорганізують роботу установи виконання покарань, необхідні для вчасної нейтралізації тих із них, які перешкоджають огляду, знижують якість його проведення, і для посилення впливу сприятливих умов.

Враховуючи ці чинники, після встановлення факту нападу на представника адміністрації установи виконання покарань або факту фізичного насильства, вчиненого над засу-

дженими, треба негайно оглянути місце події з метою встановлення обставин події, що відбулася, і інших обставин, що мають значення для справи, зокрема для встановлення на місці події матеріальних слідів, наявність, характер і стан яких дозволять зробити висновок про факт застосування фізичного насильства до потерпілого, про особу злочинця та характер здійснених ним насильницьких дій. Непоодинокими є випадки відсутності на місці події матеріальних слідів вчиненого кримінального правопорушення, наприклад, у разі тероризування потерпілого злочинцем шляхом погроз, однак це не усуває необхідності в проведенні огляду місця події, оскільки сам характер місця події, зокрема його розташування, обладнання й інше, допоможе з'ясуванню обставин події, зокрема, підтвердить або спростує показання допитаних у справі осіб.

Об'єктивними причинами незадовільної якості оглядів під час розслідування дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, є: невчасне проведення такого огляду; неповний склад слідчо-оперативної групи (зазвичай відсутній спеціаліст); невжиття або неналежне вжиття заходів щодо охорони місця події; недостатнє використання і слабка оснащеність технічними засобами пошуку, виявлення, вилучення і дослідження матеріальних слідів [2, с. 11].

Як ми вже зазначали, у межах території установи виконання покарань або її окремих приміщень, де утримуються чи працюють засуджені, постійно наявна небезпека навмисної або необережної зміни початкової обстановки протиправної події, а саме: знищення слідів, вилучення знарядь злочинної діяльності, підкидування окремих предметів тощо. Тому, отримавши відомості про здійснення злочинної діяльності, необхідно вжити заходів щодо видалення з місця події засуджених чи інших осіб, а також організувати його охорону.

Під час підготовки до огляду місця події необхідно забезпечити охорону як територій і приміщень установи виконання покарань, так і пов'язаних зі злочинною подією ділянок місцевості за її межами, на яких буде здійснюватися огляд.

До охорони, з метою збереження без змін місця події до початку огляду, залучаються виключно вільнонаймані й атестовані працівники, представники адміністрації установи виконання покарань. Вони інструктуються про необхідність складання повного списку осіб, які перебували на місці події, і забезпечення їх роздільного розміщення до початку огляду.

Якщо до огляду місця події залучаються засуджені, то особлива увага повинна приділятися вжиттю заходів щодо попередження розголошення ними результатів огляду; навмисного знищення або пошкодження об'єктів, які потенційно можуть стати речовими доказами; викрадення з місця події предметів, користування якими засудженим заборонено правилами режиму.

Використання тих чи інших техніко-криміналістичних засобів під час огляду в процесі розслідування дій, що дезорганізують роботу установи виконання покарань, зумовлюється характером обстановки й особливостями конкретного кримінального правопорушення. Серед таких засобів варто виділити: а) засоби освітлення, що забезпечують необхідну якість огляду, використовуючи різноманітні джерела світла (побутові освітлювачі (пересувні і стаціонарні), промислові освітлювальні засоби); б) оптичні прилади, що сприяють виявленню слідів, дослідженню предметів і документів, інших речових доказів (звичайні і бінокулярні лупи, лупи з підсвіткою); в) пошукові засоби, що забезпечують результативність пошуку предметів (металошукачі, магнітні шукачі-підйомники, щупи різних конструкцій); г) пристрої для дослідження в невидимих променях спектра, які забезпечують результативність у виявленні слідів крові, слини й інших речовин біологічного походження, слідів мастила, жирів, кислот, отрут, дозволяють прочитати залиті, витравлені та в інший спосіб змінені тексти (ультрафіолетові освітлювачі, електронно-оптичні перетворювачі та ін.); г) засоби вимірювання (компас, рулетка, штангенциркуль, мікромір, транспортир, лінійка); д) засоби вилучення й упакування, зазвичай містяться в універсальних або спеціалізованих комплектах технічних засобів (ножівка, ніж, склоріз, дактоплівка, липка поліетиленова плівка, пробірки і флакони із притертими пробками, пластмасові контейнери, поліетиленові мішечки тощо); е) апаратура для фіксації перебігу і результатів огляду (фотоапаратура, віде-

оапаратура, диктофони, ноутбук); є) засоби зв'язку (радіостанція, телефон та ін.); ж) допоміжні засоби (лопата, лом, молоток, полімерна плівка, драбина й ін.).

Під час огляду доцільно застосовувати комплекти технічних засобів: універсальні криміналістичні валізи, спеціалізовані набори технічних засобів, фото- та відеоконспекти, пересувну криміналістичну лабораторію. Доцільно також намагатися максимально використовувати можливості заміни близькими за функціональним призначенням пристроями й апаратурою, якими забезпечені окремі установи виконання покарань (освітлювальні ліхтарі, доглядові металодетектори, комплекти пошукових щупів тощо).

Під час огляду місця події за фактом вчинення дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, особливу увагу потрібно приділяти виявленню знарядь вчинення протиправних дій, а також вивченню слідів, які свідчать про боротьбу або самооборону [3, с. 22–23].

Під час проведення даної слідчої (розшукової) дії також важливо дотримуватися криміналістичних рекомендацій щодо етапності огляду місця події.

На початку огляду здійснюється орієнтовний відеозапис обстановки місця події, зокрема, території установи виконання покарань, будівель, окремих предметів і об'єктів. Місцевість орієнтується за сторонами світу, намічаються межі площі, яка підлягає огляду.

Далі учасники переходять до огляду безпосередньо місця події. Слідчим намічається план огляду, зокрема визначаються для цього відповідні сектори місцевості, її центр і периферія.

Після цього методами статичного й динамічного огляду вивчається вся обстановка, предмети й сліди в стані спокою та в динаміці. Спочатку відеозапис вузлів місця події та слідів здійснюється за правилами масштабної зйомки без внесення змін. Потім слідчий активно вивчає обстановку, торкається предметів, вимірює їх положення, вивчає сліди і т. ін., водночас кожен із таких моментів фіксується шляхом відеозапису [4, с. 268–269].

До огляду місця події за фактом вчинення дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань доцільно залучати спеціалістів, зокрема криміналіста, який, професійно володіючи навичками і вміннями застосування криміналістичних технічних засобів, надасть допомогу у виявленні та фіксації криміналістично значущих об'єктів, визначенні напрямів огляду з метою цілеспрямованого його проведення тощо. Як спеціалісти можуть залучатися співробітники установи виконання покарань, зокрема працівники інженерно-технічного підрозділу, з метою огляду периметра огорож, а також інженерно-технічних засобів охорони, консультування про роботу технічних засобів охорони тощо. Актуальним є залучення співробітників кінологічної служби установи виконання покарань для виявлення слідів злочинної діяльності, шляхів підходу і відходу з місця події тощо. Лікар або інший медичний працівник установи може залучатися для огляду тіла потерпілого, запідозреного чи іншого учасника розслідуваної події.

За даною категорією кримінальних проваджень доцільно проводити огляд тіла живої людини (потерпілого, підозрюваного) з метою виявлення особливих прикмет, слідів злочинної діяльності, тілесних пошкоджень, встановлення стану сп'яніння або інших властивостей і ознак, що мають значення для справи. Рішення для проведення такого огляду ухвалюється слідчим на підставі встановлення фактичних даних, які свідчать про наявність на тілі потерпілого, підозрюваного чи свідка слідів протиправних дій або особливих прикмет.

На підготовчому етапі до проведення огляду тіла людини важливо зібрати про неї відомості, джерелами отримання яких можуть бути: матеріали кримінального провадження, особова справа засудженого, справа оперативного обліку, показання й усні повідомлення працівників установи виконання покарань.

Місце огляду тіла потерпілого або підозрюваного має бути світлим, теплим, таким, що відповідає санітарно-гігієнічним вимогам до приміщення. Найбільш придатним для цього є оглядовий кабінет медичної частини установи. За необхідності до огляду може залучатися лікар, судовий медик чи інший спеціаліст.

Важливим є огляд одягу потерпілого та підозрюваного з метою виявлення на ньому різноманітних слідів, як-от плям крові, забруднень, пошкоджень, що утворилися внаслідок фізичного насильства, а також боротьби.

В умовах закритого простору ні запідозрений, ні потерпілий не мають можливості швидко змити сліди злочинної діяльності, тому доцільним також є огляд тіла потерпілого та запідозреного з метою виявлення на ньому тілесних ушкоджень, зокрема саден, забоїв, подряпин, ран тощо, які детально описуються в протоколі огляду і фотографуються, а за потреби наносяться на відповідну судово-медичну схему позначками [5].

У разі виявлення під час огляду на тілі й одязі потерпілого плям та частинок крові, волосся, що можуть бути залишені правопорушником, вони вилучаються, фіксуються в протоколі, фотографуються, а за потреби їх локалізація позначається на схемі.

Крім того, під час огляду тіла потерпілого або запідозреного вилучається виявлене, як-от: змиви з рук, піднігтьовий вміст, різні нашарування, забруднення і плями, зразки волосся тощо. Забруднення, нашарування і плями можуть вилучатися шляхом змивання ватно-марлевым тампоном, змоченим у дистильованій воді. А сліди, виявлені на одязі, вилучаються разом з одягом, їх носієм.

Аналіз протоколів огляду в кримінальних провадженнях про розслідування дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, показав, що поширеними залишаються такі помилки: не залучаються до участі в огляді необхідні спеціалісти; недостатньо широко використовуються необхідні технічні засоби; наявні помилки в орієнтуванні об'єкта щодо непорушних орієнтирів; відсутній або здійснений неповно чи неякісно опис виявлених предметів і слідів; відсутні зазначення способу виявлення, вилучення й упакування слідів і знарядь злочинної діяльності; під час фотографування не застосовуються такі окремі прийоми фотозйомки, як орієнтуюча, детальна та панорамна; в окремих випадках відсутні схеми місця події; іноді в протоколі час його складання цілком не збігається із часом скоєння протиправних дій; у протоколі огляду не фіксується час його проведення; у протоколі не вказуються адреси проживання понятих, відсутня відмітка про роз'яснення їм прав і обов'язків; відсутні підписи всіх учасників огляду; у фототаблицях відсутні заголовки та пояснювальні надписи.

Висновки. На підставі вищезазначеного можна зробити висновок, що важливим слідчим (розшуковим) заходом під час розслідування дій, що дезорганізують роботу установ виконання покарань, є огляд. Одним з основних шляхів підвищення його ефективності в умовах установи виконання покарань є вдосконалення криміналістичних рекомендацій щодо організації і тактики його проведення, адаптація цих рекомендацій до умов функціонування установи виконання покарань.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, С.Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків: ТОВ «Одісей», 2006. 1184 с.
2. Производство следственного осмотра и допроса в исправительном учреждении: организация и тактика: учебно-практическое пособие / А.Т. Валеев, А.М. Лютынский, Р.М. Морозов, А.Б. Помаслов. Москва: Юрлитинформ, 2012. 152 с.
3. Криміналістика: учебник / под ред. Р.С. Белкина, Г.Г. Зуйкова. Москва: Изд-во ВШ МВД СССР, 1970. Т. 2: Приложение. 54 с.
4. Сербін М.М. Особливості використання спеціальних знань і технічних засобів при розслідуванні злочинів, вчинених у місцях позбавлення волі. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 3. С. 263–272.
5. Лебедев П.Ю., Хижняк Д.С. Особенности производства осмотра места происшествия при расследовании тяжких преступлений, совершаемых в местах лишения свободы. Следователь. 2004. № 6. С. 39–40.

